

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

БЕОГРАД
2020

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VIII

VOLUME 8

Accepted on December 24th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2020

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 24. децембра 2019. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2020

© Српска академија наука и уметности, 2020

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртм броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године. У осмом броју су текстови са Трибине из 2019. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
5. II 2019 – 24. XII 2019.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Биљана Јоцић
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Дело Иве Андрића : зборник радова / уредник Миро Вуксановић . . .</i>	11
<i>Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској : зборник радова са научној скупи одржаној 11. априла 2017. године / уредник Драган Шкорић . . .</i>	29
<i>Водоснабдевање становника брдско-јланинских предела / уредник Драган Шкорић</i>	29
<i>Изабрана дела Мирона Флашара (у три тома) / приредили Александар Лома, Војислав Јелић, Ненад Ристић</i>	45
<i>Стојан Новаковић : поводом сто седмдесет и пет година од рођења : научни скупи са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године / уредници Михаило Војводић, Александар Косић</i>	59
<i>Топонимија Жупе тивске / Мара Тијанић-Вујовић ; главни уредник Александар Лома</i>	75
<i>Ономастолошки прилози 24 / главни уредник Александар Лома . .</i>	75
<i>Ка бољој демографској будућности Србије / уредници Владимир С. Косић, Славица Ђукић Дејановић, Мирјана Рашевић</i>	89
<i>Превенција у функцији заштите здравља у Републици Србији / уредник Љубиша Ракић</i>	103
<i>Маја шексја / Слободан Грубачић</i>	107

<i>100 мојих њорѡреѡа / Маѡија Бећковић.</i>	119
<i>Дан Библиоѡеке САНУ ѡсвећен Свеѡом Сави ѡводом осам векова самосѡалности Срѡске ѡправославне цркве</i>	151
<i>Економска криза : ѡрекло и исходи / уредник Часлав Оѡић</i>	171
<i>Scala paradisi : академику Димѡѡрију Боѡдановићу у сѡомен : 1986–2016 / уредници Анаѡолиј Аркадијевић Турилов, Таѡѡјана Субоѡѡин-Голубовић, Ирена Шѡадијер, Наѡѡаша Драѡин, Дуѡица Грбић и Каѡѡарина Мано-Зиси</i>	185
<i>Језик као заѡис кулѡуре у еѡнолошкој и линѡвистѡичкој анализи на релацији Србија – Македонија. Том 1 = Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија. Том 1 / ѡлавни уредници Предраѡ Пѡѡер, Марјан Марковић ; уредници ѡрвоѡ ѡома Сѡѡанислав Сѡѡанковић, Веселинка Лаброска</i>	201
<i>Обновљиво кориѡћење ѡриродних ресурса у сеоским ѡдручјима Србије : зборник радова / уредник Драѡан Шкорѡић</i>	221
<i>Очување, заѡѡѡѡѡа и ѡерсѡекѡѡиве ромскоѡ језика у Србији : зборник радова са научноѡ скуѡа одржаноѡ 20–21. окѡѡбра 2016. / уредници Тибор Варади, Биљана Сикимѡић</i>	233
<i>Роми Србије у XXI веку / уредник Тибор Варади</i>	233
<i>Права националних мањина у усѡавноѡправном сисѡему Реѡублике Србије : зборник радова са Окруѡлоѡ сѡѡола одржаноѡ 27. новембра 2017. / уредник Тибор Варади.</i>	233
<i>Понешѡѡо о Ђоѡићу / Свеѡозар Кољевић ; ѡрѡредѡо Боѡдан Ракић.</i>	247
<i>Дело Милоша Црњанскоѡ : (радови са округлоѡ сѡѡола, 12. IX 2018) / уредник Миро Вуксановић</i>	247
<i>Срѡска књѡжевности данас : (зборник радова са округлих сѡѡола 2014–2017) / уредник Миро Вуксановић</i>	247
<i>Грађа о срѡскохрваѡѡским односима и Србима у Хрваѡској : (1848–1914) / Василије Ђ. Кресѡѡић ; уредник Михаѡло Војводић</i>	273

<i>Караџић : листи за српски народни животи, обичаје и предање / издавач и уредник Тихомир Р. Борђевић (1899–1903). – Фотиографско изд. / приређивачи Александар Никезић, Данијела Појовић Николић</i>	289
<i>Академик Михаило Гавриловић : историјар, архивист и дипломата / [аутор изложбе и приређивач каталога Миљана Борђевић]</i>	289
<i>XXXI међународна конференција о микроелектроници : зборник радова : Ниш, Србија 16–18. септембар 2019. / уредник Нинослав Стојадиновић</i>	289
<i>Михаило Пејровић Алас : животи, дело, време : поводом 150 година од рођења / уредници Стеван Пилиповић, Градимир В. Миловановић, Жарко Мијајловић</i>	307
<i>Mihailo Petrović Alas : life, work, times : on the occasion of the 150th anniversary of his birth / editors Stevan Pilipović, Gradimir V. Milovanović, Žarko Mijajlović ; English translation Tatjana Čosović ... [et al.]</i>	307
<i>Михаило Пејровић Алас : научни скупи са међународним учешћем одржан у САНУ 2–3. октобра 2018. : поводом сто педесет година од рођења / [уредници Градимир Миловановић, Стеван Пилиповић, Жарко Мијајловић]</i>	307
<i>Академске беседе. Књ. 2 / уредник Миро Вуксановић</i>	323
<i>Присутна предавања дописних чланова. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	323
<i>Библиографије чланова САНУ. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић.</i>	323
<i>Књига о ирину / Зоран В. Појовић, Оливера Појовић</i>	335
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	351

Дан Библиотеке посвећен Светом Сави поводом осам векова самосталности Српске православне цркве

Поздравне речи: академик Владимир С. Костић, председник САНУ
академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке
САНУ

Говорили: академик Јасмина Грковић-Мејџор
проф. др Томислав Јовановић

У Београду, уторак 11. јун 2019. у 13 часова

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Када је дивљи Коџа-Синан паша са својом ордијом 1594. или 1595. године проносио отети ковчег из похаране Милешеве у Београд, где ће спалити мошти Светог Саве, „кроз Дренову, Бистрицу, па преко Вранеша на Увац и даље“, жестином која је измицала објашњењу убијао је готово успут, клао, робио и палио, водећи пред ковчегом везане калуђере, за којима је ишао убоги народ, по десетерачки прецизном опису „кроз крв свуда свеца пронесоше“. Чини ми се да Синан пашин бесније исходио само из плана да се сећање на Светог Саву потпуно угаши, већ што је, сасвим супротно, брзо током свог крвавог пира схватио да је страшно закаснио, да наум не може да изврши, да је у том рату поражен пре прве битке – Свети Сава је измакао у просторе у којима сила нема улогу, остао је недодирљив ма и пет пута био паљен и сасвим неважно да ли му је рука у манастиру Свете Тројице спашена. Неуморан и свеприсутан.

У различитим околностима, пуким случајем или неким мудријим навођењем, догађаји несумњиве повезаности укрштају се у кратком временском распону, наглашавајући сопствену важност. Само ове године, САНУ ће свечаном академијом 12. децембра обележити осам векова самосталности Српске православне цркве и посвећења Светог Саве, а само дан касније биће отворена велика изложба посвећена тајни Студенице. Тако се тим коинциденцијама придружује Библиотека САНУ која свој дан, који данас прослављамо посвећује Светом Сави поводом осам векова самосталности Српске православне цркве. Та два разлога се логички стапају, јер је управо склад државе и цркве који је био његов својеврстан пројекат, по речима проф. Марјановић-Душанић био „трајно обележје српске државности током средњег века и у битним тачкама ће оставити свога трага на потоња столећа народног живота“.

Свети Сава, српски принц Растко Немањић, монах, игуман манастира Студенице, књижевник, дипломата, просветитељ, законописац, путник и први архиепископ аутокефалне Српске православне цркве, постаје по улози и значају за свој народ и државу јединствена личност на европским просторима. То је Милош Црњански луцидно сабрао у само две реченице: „За време Немањића, средњевековна Србија и по просвећености својој може да се пореди са другим срећнијим, државама европским. Али у тој просвети, има једна унутарња, морална, непролазна легенда какву други немају и која вреди више од свих спољашњих и накалемисаних знакова туђинских култура: то је еманација Савина.“

И заиста, тај неписмени народ га је трајно уградио у доживљај свог идентитета и интегритета, попут побуњених Срба из јужног Баната неколико векова по његовој смрти, који су носили барјаке са ликом Светог Саве. Чували су га делом кроз наизглед наивне приче о његовом деловању и поукама, али ако се мало удубимо у њих наравоученија које је народ извлачио можда би требали поново да учимо. Дозволићете ми за крај да се присетим само једне из мора таквих прича.

„Пође једном Свети Сава да учи народ побожности и вјери. Идући по свијету наиђе на људе гдје са четири вола уносе свјетлост у кућу. Он их запита: ‘Шта радите то браћо?’ – ‘Ево начинисмо има три дана кућу, па никако се у собама не види.’ – ‘Три дана са ова четири вола уносимо свјетлост, па свеједнако. До пред врата се види, а кад у кућу мрак.’ Свети Сава се помоли Богу те им рече: ‘Е, људи божји, треба начинити прозоре – ево овако.’ Па им онда начини прозоре, а они му се много захвале.

За крај, питање уместо наравоученија: како смо тако брзо поново заборавили да на својој кући пробијамо прозоре?

Миро Вуксановић

ОДЈЕЦИ СВЕТОСАВСКЕ ПРОСВЕЋЕНОСТИ

Зар није природно, тако и толико да нам се чини да је све неком моћнијом силом удешено, да јунски дан, некадашњи, у који је стигла прва књига у Друштво одакле је израсла Академија, из српског Друштва српска Академија, где данас сабирамо милион и по књига, часописа и листова, штампаних и електронских, од инкунабула до дигиталних збирки, на српском и десетинама језика још, зар није природно да сећање на дан оснивања такве и толике библиотеке посвећујемо личностима које су темељне у науци, књижевности, уметности, култури и укупној просвећености, као и догађајима без којих не бисмо имали разлога да будемо задовољни и поносни, без којих не бисмо били што јесмо, ако притом имамо на уму врлину а не ману?

Да ли се сећате како смо, пре неколико година, готово у врућици, земљотресно, с нишким епицентром, са дрвеном оперском кућом за једну једину представу, да поменем само то, јер је грађевина подигнута и одмах срушена на ледини, крај римских ископина, када је свака установица морала да се с нечим покаже, кад се није штедело за што масовније и гласније слављење цара Константина и Миланског едикта, као да су нам из куће и Цар и Милано и Едикт, све због седамнаест векова од признавања хришћанства, и да ли видите, или чујете, како потмуло, испод стида, као да смо у неком задатом опрезу, без славља, одбора и академија, чак ни светосавских које далеко одјекују, тако, не друкчије, обележавамо осам векова самосталности Српске православне цркве и њеног првог архиепископа?

Није ли то, можда, последица наше наивне прве помисли да је Црква исто што и брада и мантија, загробни живот, опело и црнина, без знања да је сваки наш предак, а није их било много, прва слова научио у цркви, да су прве наше школе основане у манастирима, да је сликарска уметност настала на иконама и фрескама, да су украси на црквама прва српска вајарска дела, да су музичке и хорске свечаности настале у храмовима, да смо тамо видели прве своје књиге, које су нам читали свештеници, на литургијама и другим службама, да су каменом срезане свете грађевине непоновљиви споменици архитектуре, као што је онај са тако сволтаним високим каменим сводом да је остао целовит неколико векова без опљачканог крова?

Знамо ли сви и увек да Растко, најмлађи син Немањин, није хтео да буде хумски кнез, јер је знао да је његов стриц Мирослав, ранији кнез хумски, наручио свечано украшено, иницијалима, ћириличним

словима, бојама и заставицама, руком дијака Григорија, славно Јеванђеље, водећи српски писани споменик културе, да је Растко постао светогорски монах Сава, који није само први српски архиепископ што је успео да у Никеји добије благослов да Српска православна црква буде самостална, што је са оцем Стефаном Немањом, када је постао Симеон на Светој Гори, био ктитор Хиландара и с њим написао хиландарску повељу, и прве манастирске типике, житије и службу, писмо игуману на народном говору, превео и дописао Законоправило, с црквеним и грађанским нормама, где се види шта је црквено а шта државно, да је Сава Немањић први српски књижевник, први српски дипломата у сусретима с Барбаросом и Стрезом, први преводилац, први правни писац, оснивач епископија, миритељ завађене браће, од којих је један Првовенчани, први крунисани српски краљ, да је Сава Немањић оснивач првих српских школа и прве у Србији болнице, у Студеници, први просветитељ који је због свега што је учинио за живота постао Свети Сава, а после смрти у легенди, стиху, предању и чудима, а највише чудо су његове из Милешеве донете и на београдском Врачару спаљене кости, што је Паша учинио из голог страха, у незнању да га тако још једном проглашава за свеца који после смрти чини чудеса да где год прекрсти штапом потекне изворска вода?

Да ли сам успео, овако набрајачки, одвише сажето, а може бити и површно баш због таквог поступка, да ли сам успео да кажем колико је потребно да се што чешће, и што детаљније, окрећемо просветитељском сјају Српске православне цркве и њеног првог архиепископа, да дознајемо више но што смо то чинили досад да је сушта суштина и Цркве и Светог Саве, у њиховој просвећеној, ученој, уметничкој, цивилизацијској и националној мисији, па наш данашњи сусрет није само слављење једне велике годишњице и најзаслужнијег Немањића већ сећање на раст укупне српске писмености, знања и матерњег језика?

Јасмина Грковић-Мејџор

О ЈЕЗИКУ У ДЕЛИМА СВЕТОГ САВЕ

Племић, монах, архиепископ, државник, дипломата, писац, преводилац, светитељ, Свети Сава, најмлађи син Стефана Немање, покретач је и установитељ темељних повесних збивања у српској историји, као искорак из „успостављене готовости“. Од бројних видова његова делања којима се уобличавала немањићка Србија, осветлићемо један, који је неретко недовољно познат ван ужих филолошких кругова. Ка-

кав је језик дела која му се приписују, било да их је он лично стварао или је имао одлучујућу улогу у њиховом настајању?

Читање списа средњовековних аутора у преводу пружа нам увид у њихов смисао, али затамњује њихову језичку форму, нераскидиво везану за садржај. Наиме, српску средњовековну писменост од самих почетака одликовала је диглосија, употреба два функционално разграничена језика. С једне стране је била српска редакција старословенског, српскословенски, као варијанта заједничког црквенословенског језика у ареалу *Slavia orthodoxa*. С друге – старосрпски, тј. српски народни језик. Образац за ово Срби су имали у Византији, чија је диглосија, како је писао Сергеј Аверинцев, заснована на двојној артикулацији света, различитих модуса: временског (*овај век : будући век*), просторног, тј. космолошког (*земаљско : небеско*) и философског, тј. онтолошког (*земаљско : небеско* у метафоричном смислу). Два система су стога имала засебне сфере реализације, засноване суштински на дихотомији сакралног и профаног, и биле су, на првом месту, условљене жанром и типом текста, његовом тематиком и садржином. Тако се већ у најстаријој епоси засведочене српске писмености језички супротстављају два текста из друге половине XII века: *Мирослављево јеванђеље*, уобличено књижевним, српскословенским језиком, и *Повеља Кулина бана*, настала на старосрпском језику.

До Светога Саве, међутим, српскословенска писменост била је, судећи према сачуваним споменицима, искључиво преписивачког карактера, а старосрпска везана за правна акта. Он ће први двама језицима писати ауторска дела, те је почетак оригиналног књижевног стваралаштва истодобно и утемељење језичке употребе у изворним текстовима. Јединствени лук диглосије простираће се потом столећима, од Рашке до Зете, Хума и Босне, од Светога Саве до босанског краља Твртка Котроманића и зетског владара Ђурђа Црнојевића, те Срба у Угарској, у лику Гаврила Стефановића Венцловића.

Прво сведочанство пружа *Хиландарска повеља Стефана Немање*. То је и први документ у којем се јављају оба језика, што не треба да чуди јер се они, због своје блискости, осећају као делови истога континуума, те се слободно, у зависности од тематике, прелази с једнога на други. Српскословенски се користи у сегментима сакралног, духовног садржаја, када се говори о Стефану Немањи као Божијем угоднику, док се српски јавља онда када текст извештава о његовим владарским постигнућима (освајања, набрајање дарова манастиру, правне одредбе). Ако се ова повеља упореди са манастирским даровницама из каснијег раздобља уочава се једна разлика. У *Хиландарској повељи* се два језика више пута смењују, што говори да овај жанр још увек нема чврсту

текстуалну структуру. Временом ће велике оснивачке манастирске повеље, попут *Дечанске*, *Свeй̄ос̄т̄еф̄анске* или *Свeй̄оархан̄ђеловске*, добити устаљени вид: уводни део, где се образлаже духовна мотивација за подизање манастира, као и завршни, пишу се српскословенским, док је средишњи, у којем се набрајају поседи, житељи, наводе правне одредбе, на старосрпском. Али, темеље овоме је *Хиландарском њовелом* поставио Свети Сава.

Други овакав документ је *Посланица С̄иригону*, упућена игуману студеничком с једног од Савина два путовања у Јерусалим. Почетак текста, у којем му се обраћа као духовном сабрату, писан је српскословенским, док је сегмент где му пише као блиском пријатељу срочен на старосрпском. На крају, у духу хришћанског обраћања, он се опет враћа књижевном језику. Старосрпски текст одликује се и индивидуалним језичко-стилским поступцима Светога Саве, који имају за циљ да искажу блискост с адресатом. Међу њима је коришћење деминутива: *крст̄ѧц̄* 'крстић', *ѡјасѧц̄* 'појашчић', *иконица*, *убрусѧц̄*, *камичѧк*. Дозволићете да наведем један кратки сегмент овога писма, најстаријег епистоларног дела српске књижевности (ради бољег разумевања акценатски прилагођеног савременом систему). Из њега можемо видети и да се граматичка и лексичка структура српског језика за осам векова није изменила до непрепознатљивости. Уз објашњења неколиких речи, текст лако могу разумети и нефилолози:

удају ти крстѧц̄, да ми га носиш на вѧспоминаније, и појасѧц̄, јере сѧм га полагао на гробе. С темеј крстѧцем да ми имаш молитву, носи ми га вину о грле, ако и ину иконицу имаш, нѧ оно вину носи, а појасѧцем се опаши... и удају ти убрусѧц̄, што ми су сѧмо даровали, а ја га тебѧ дарују... и камичѧк, што сам обрѧл, да ти буде на многије потрѧбе и да га носиш при себѧ.

И остала дела Светога Саве обликована су у складу са принципом да језичка форма оваплоћује садржај. Његова књижевна дела култног карактера, *Жӣѡије Свeй̄о̄и Симеона* и *Служба Свeй̄ом Симеону* писана су српскословенским, и у изражајном погледу баштине старословенске језичке и стилске обрасце. Тако је у *Жӣѡију* уочљиво низање блискозначних речи: *мир* и *ѡӣѡина*, *слава* и *чѧс̄ѡ̄*, *жӣѡије* и *жизѧн*, *радос̄ѡ̄* и *веселије* итд. Али ови низови, који могу изгледати као реторска фигура таутолошког паралелизма, дубински представљају, у духу Средњег века, опозицију духовног и телесног, небеског и земаљског. *Чѧс̄ѡ̄* може подразумевати и материјалну компоненту, а исказују је савременици, *слава* нема материјални вид, нити је везана за садашњост. *Мир* је унутрашње стање, *ѡӣѡина* – спољашње. Оваквим низовима истиче се потреба јединства две сфере постојања, при чему се на прво

место увек ставља појам из сфере духовног: *мир, слава, жиџије, радосџ*. А, како наглашава Станислав Хафнер, формула ‘мир и тишина’ означава „идеално стање власти у смислу поимања власти у средњовековној Србији“. У целини, језик оригиналних Савиних књижевних дела, иако открива и иновације којима се пак не нарушава норма, саображен је стилу богословске литературе.

Но, у типцима, који су, као црквеноправни списи, у пирамиди жанрова ниже од култне литературе, црте из народног српског језика продиру у српскословенски текст. У *Карејском, Хиландарском* и из њега изведеном *Сџуденичком џиџику* има доста оваквих елемената. Павле Ивић пише да *Хиландарски џиџик* пружа више обавештења о живом језику код Срба у XII веку него српским писана *Повеља Кулина бана*. То је условљено функцијом и садржајем текста, будући да су поједини његови делови везани за овоземаљску тематику, они који се односе на негу болесника у манастирској болници или исхрану у време поста. Стога је *Хиландарски џиџик* драгоцен лексички извор нелитургијског вокабулара, у њему налазимо и речи попут *кошуља, лиџира, кључ, кључар, хлебар, рибар, болница, сочиво*. Као и најстарије потврде речи *хобџиница* и *окџајод*. Иако је у питању преводни текст, синтаксички грецизми су сведени на најмању могућу меру, чиме се настоји умањити јаз између књижевног језика и живе речи. Пажљива анализа открива и које је делове типика превео сам Свети Сава а које преводиоци који су радили под његовим надзором. На Савину руку упућује коришћење деминутива, као и у *Посланици иџману Сџирдону*, нпр. *црковца, усџавџ* ‘типик’, *ћелиџца*. Овоме треба додати и ословљавање монашког братства са *љубимици* ‘вољени људи’, што такође сведочи о наглашеној топлини у обраћању, особености стила Светога Саве.

Српскословенским језиком високога стила састављено је и *Законоџравило* или *Номоканон*, како се назива у најстаријем, иловичком препису, из 1262. године: „Књиге ове, које се грчким језиком зову номоканон а нашим језиком зване Закону правило“. Што одговара старословенској традицији: у Методијевом житију налазимо да је, између осталог, превео и „номоканон, што значи закону правило“. Назив *крмиџа* дошао нам је много касније, из руске традиције.

За историју српске државе и цркве ово је најзначајније дело Светога Саве, чијих осам векова обележавамо ове године. Њиме је он, да цитирамо академика Димитрија Богдановића, „више но било чим другим учинио Србију земљом европске и медитеранске цивилизације“, а Србија је већ на почетку XIII века добија чврст правни поредак. Позива на *Законоџравило* има и у Душановом законику, Жичкој повељи,

йасѣоркы, сесѣрична, йрабаба, вљкодлак ‘вукодлак’, романизам *клак* ‘вапно’, у слоју калкираних сложеница: *дѣѣорожденије* ‘рађање деце’, *змијеобразн* ‘змијолик’, *књиѣохранилница* ‘библиотека’, у скупини изворно грчких речи које су морфолошки прилагођаване словенским афиксима: *варварсѣво, ѣоѣумениѣи, јерейѣжсица*, ж.р. од *јерейѣик* и сл. Ових неколико примера илуструје, верујемо, да је *Законоѣравило* истински подухват, колико државнички, толико и језички.

Својим оригиналним књижевним и преводилачким радом Свети Сава је обликовао језички израз српске средњовековне писмености и одредио путеве којима ће, у столећима која су следила, ходити знани и незнани писци и преводиоци, предани монаси у скрипторијама српских општежића, дијаци и логотети у канцеларијама српских владара и великаша. Ово повесно делање, скупа са другим његовим постигнућима на добробит рода, утемељило је нови лик српске историје и историје српске културе.

Томислав Јовановић

КЊИЖЕВНО СТВАРАЛАШТВО СВЕТОГА САВЕ

Доба у коме је живео Свети Сава обележено је вишеструким процавом српског друштва. Последње деценије XII века засијале су високим дOMETИМА у српској култури. Њену неоспорну зрелост спознајемо и сагледавамо кроз настанак Мирослављевог и Вукановог јеванђеља. Ова два споменика врхунске писмености и укупних естетских и уметничких одлика показују сву пуноћу ондашњих духовних струјања у Немањиној Србији. Иако су наша сазнања о том периоду скромна и недовољна, оно што је доступно и сачувано за осветљавање живота принца Растка и монаха Саве говори нам о узвишеним подстицајима који су га определили да ходи узаним Христовим путем. Све што је остварио као писац, црквени и државни реформатор и надаре учитељ свога народа обележено је далековидим осмишљавањем, чије трајање непрестано и изнова допире до нових времена и нараштаја. Колико смо данас чувари пуноће Савиног дела остаје отворено питање. Одговор се налази у свеколикој свести о значају таквог светионика који је у протеклих осам векова Србима обасјавао кретање замршеним историјским странпутицама.

Као изузетна и код Срба јединствена личност, Свети Сава је истовремено и први познати српски писац. Његово књижевно стасавање отпочело је још у ранијој младости и одвијало се у две различите и

престижне средине, једној световној и другој монашкој. Најпре је до младићког узраста од око седамнаестак година стекао широко образовање у владарској породици уз оца Немању, мајку Ану и најодабраније учитеље. Преломни тренутак у његовом животу представљао је одлазак на Свету Гору, када је одлучио, највероватније 1191. или 1192. године, да одбаци дворске удобности и младалачком жудњом пригрли светогорску средину, испуњену строгим монашким правилима према којима се све земаљско одмеравало небеским. За одлучан став приликом напуштања владарског окружења и одлазак у монашко средиште како би кренуо Христовим путем Сава је, између осталог, могао наћи снажан узор у лику младог индијског царевића Јосафа, о чијем животу је сазнао у обимном и препуном љубави *Житију Варлаама и Јосафа*, читајући га на грчком или можда већ у преводу на словенском језику. Из поднаслови овог дела каже се да га је из Индије пренео у свети град Јерусалим монах Јован, потекао из манастира Светог Саве Освећеног. Утицај Светог Саве Освећеног на Светог Саву Српског био је од велике важности већ тиме што је у овом палестинском подвижнику видео свог заштитника, те је приликом замонашења узео његово монашко име. Посебну љубав Сава је показао према свом патрону и тиме што је током оба путовања у Свету земљу посетио манастир Светог Саве Освећеног и у њему боравио надахњујући се обилато и прибројавши се духовно једним од тамошње братије.

Међу личностима српске прошлости Свети Сава заузима најугледније место како својом појавом на историјској позорници, тако и утицајем који је имао као стваралац. Ма колико разнородно, дело које је оставио за собом има неодвојиву повезаност, којом се чврсто држи за своје узоре, намену и стваралачку снагу којом је покретано. Окренут од јуношких дана досезању небеског смисла овоземаљског живота, Сава је жудео за „ливадом спокоја“, како је метафорично поиман рај у средњем веку. Да је достигао жељено и испунио богоугодно дане времена датог му на земљи говори то да је постао свети, слављен у свом роду већ осам векова, проносећи неклонулу мисао о истрајавању, служењу Богу и народу, мудрости, животу у врлинама и загледаности у векове. Помак у напретку који је његовим промишљањем остварила ондашња Србија оставио је траг кроз читав средњи век све до доласка Турака. Био је то образац по коме треба истовремено бити свој и наћи се тамо где теку најважнија духовна струјања како се не би заостајало за другима. Показало се да је тај непролазни вид живота уливао снагу и обнављао истрошене моћи када се западало у безизлаз и пропаст. Сава је изнашао пут који је сврстао Србе међу достојне народе ондашње Европе. Најнапреднијим законодавством, по угледу на византиј-

ско, уредио је световни и црквени живот у земљи, осамосталио Српску цркву, приближио земљу и Истоку и Западу, стварао онако како се у тим временима у најбољој традицији писала песничка и прозна дела. Као такав, већ за живота постао је небески човек, а земаљски анђео, како га је назвао његов најпознатији ученик Доментијан.

Сав потоњи живот Саве Српског одвијао се у непрекидној вези са високим светогорским схватањима духовног подвига и пута ка врлини. Период од доласка на Свету Гору па до придруживања његовог оца Симеона 2. новембра 1197. године протекао је у упознавању сложеног монашког живота и саживљавању са светогорским монаштвом при чему је нештедно даривао манастире. Најпре краћим боравком у руском манастиру Старом Русику (Пантелејмону), а затим у грчком Ватопеду, нашао се пред ризницом древне монашке књижевности, која је отварала нове и потпуније могућности за продубљивање и богаћење личног образовања. Сава је у тим годинама био окренут пре свега светоотачким делима, као и неким из шире византијске књижевности. Свакако је читао лектиру стварану на старословенском језику у претходна три века. Било је то време његових зрења за почетке личног стваралаштва, које се подударало и са зачецима изворног стварања у оквиру словенског светогорског духовног средишта. Као предани монах и притом владарски син, стекао је велики углед не само на Светој Гори, него и на византијском двору, на ширим просторима Блиског истока и понајвише у самој Србији.

Књижевни рад Светога Саве започео је већ крајем XII и одвијао се током првих деценија XIII века. Он је повезао онај део претходног доба, макар и скромног српског књижевног стварања, са зрелим будућим остварењима настајалим у наредним вековима. Кроз његова дела теку најбистрије струје библијске и византијске књижевности којој се непрестано приближавао као надахнућу трагајући притом за својим стилским и језичким решењима. Жанровска разноврсност његових дела показује дубину даровитости и отвореност ка различитим облицима књижевног умећа.

Савина стваралачка ширина и разноврсност дела проистекле су из непрестаног настојања да се заснују, уреде и оснаже неки од основних видова духовног, државног и црквеног напретка, са угледањем на развијена и пребогата византијска достигнућа у култури. Његов књижевни рад простире се кроз неколико жанрова. Неки од њих немају првенствено литерарну природу, већ литургијску, правну, нормативну и документарну, али нису лишени књижевних особина. Чини се да је Савин књижевни рад морао бити још опширнији и садржајнији него што данас изгледа само на основу сачуваних извора. Постоје покуша-

ји да се укаже на низ Савиних дела до чијих трагова је могуће мање или више допрети. Према садашњим сазнањима може се говорити о писцу који је искусио разноликост стварања оставивши следећа дела: *Оснивачку хиландарску повељу*, *Карејски тииик*, *Хиландарски тииик*, *Указ за држање Псалиира*, *Службу светиом Симеону*, *Житије светиога Симеона*, *Ситуденички тииик*, и *Писмо ситуденичком иуману Ситридо-ну*. Поред ових дела Савиним настојањем преведен је са грчког најопсежнији законски кодекс *Законоправило* или *Номоканон*. Његова дела писана су углавном на српкословенском и делимично на народном језику.

Ако се узме у обзир да је Савино најраније познато дело учешће у издавању *Оснивачке повеље* манастиру Хиландару у другој половини 1198. године, долази се до уверења да је он већ пре тога очигледно стекао књижевну вештину и поседовао неопходну истанчаност сопственог израза. Мада је потписник ове повеље свети Симеон, носећи удео у њеном обликовању написао је Сава. Повеља је срочена у првом лицу једине у коме Симеон аутобиографски опредељује своје излагање. Разлози за даривање имања и добара Хиландару прожети су библијским мислима о пролазности земаљског живота и очекивању награде на другом свету за учињена добра дела.

Савину монашку преданост пратило је живље залагање за обнову Хиландара и изградњу испосничке ћелије у Кареји. Како су градитељи одмицали са обновом Хиландара током 1198. и завршетком Карејске ћелије 1199. године, њихов труд пратило је и Савино настојање да прве монахе у оба здања дочекају нови типичи по којима би даље живели. Док се Хиландар подизао из оронулости, Сава је сагледавао своје даље монашко опредељење, које је ишло ка већем, али не и крајњем устраивању. Стога је његова Карејска ћелија заједно са типиком била спремна за строже подвижништво. Кроз оба типика преплиће се јасно прописивање испуњавања свакодневног живота заснованог на иконским монашким мерилима са порукама о љубави као највишој врлини којој се непосустало тежи. Зарад те врлине и истоветности са начином живота у неким грчким монашким заједницама, Сава је одлучио какви ће типичи важити у Хиландару и Карејској ћелији.

Обилазећи светогорске манастире, скитове и ћелије још од доласка на Свету Гору, Сава је увиђао различите облике подвизавања, од блажег па до жешћег и суровијег, какве су проводиле најодважније аскете на окомитим јужним падинама и литицама Атоса. О сусрети-ма са изузетним подвижницима на Светој Гори Сава је проговорио на метафоричан начин, испуњен скромношћу и дивљењем у уводном делу *Карејског тииика*: „Стога и ја, од свих последњи и грешнији,

увек слаб и клонуо за подвизавање духовно, дошав у Свету Гору, нађох богоизабрана светила што различитим видовима журе на подвиг духовни.“ У *Житију свейої Симеона* Сава је кроз једну снажну и упечатљиву слику дочарао и своја рана аскетска искуства на Светој Гори: „И отидох у страну туђу далеко, жирујући са свињама, и њихове хране не насићавах се.“ Доментијан је овај Савин период насликао ширим и јаркијим потезима, предочивши изгарање младог монаха у збрињавању светогорских аскета: „А он, Богом наоружани слуга, служаше светима, босим ногама непрестано ходећи по пустињама и по пећинама и по земаљским пукотинама, и посећујући све преподобне и све праведне свете мужеве у пустињама, који трпе Христа ради, и све хранећи и одевајући, све снабдевајући и свако им довољство приносећи, као сунце све горе и брда осветљавајући, и друга многа и преславна дела сатвори у Светој Гори.“ Сава се истовремено занимао и за скитске типике по расутим крајолицима Свете Горе. Пошто их је довољно размотрио, определио се за умеренији тип подвижништва приликом састављања *Карејскої иѣиѣика* уносећи у њега лични тон свакодневног залагања у духовном подвигу.

Иако је пред собом имао литургијско-правни састав којим се уређује монашки живот у Карејској ћелији, Сава га је обликовао на пријемчив књижевни начин користећи донекле и моделе повеља. Аутобиографско излагање допринело је убедљивијем прописивању правила у *Тѣиѣу*. Низом глагола у првом лицу једнине Сава је оснажио непосредност порука које је упутио будућим келиотима: „верујем“, „дајем“, „заклињем“, „нађох“, „оставим“, „остављам“, „писах“, „подигох“, „покренух се“, „потписах“, „уостављам“. Такав однос успостављен је и коришћењем првог лица множине које је Сава одабрао за лично обраћање: „написасмо“, „певамо“, „писасмо“, „појемо“, „установисмо“. Када би излазио из ових облика и заповедао у другом лицу једнине или множине императива, и даље се држао пређашње блискости: „бдите“, „да једеш“, „изговори“, „једи“, „нити једи“, „нити пиј“, „окушај“, „пиј“, „преполови“. Иако су облици заповедног начина коришћени кроз цео *Тѣиѣк*, они су изгубили драж непосредности уколико су исказани трећим лицем једнине или множине: „да бирају“, „да борави“, „да држи“, „да има власт“, „да не буде опроштен“, „да нема власти“, „да није достојан“, „да поје“, „да се држи“, „да се не поставља“, „да се окупе“, „да се поју“, „да се пошаље“, „да се служе“, „нека буде проклет и завезан“. У појединим ставовима *Тѣиѣика* монашка правила установљена су кроз безличне обрасце попут следећих: „бива“, „да се испева“, „једесе“, „исто да је“, „нека буде“, „нека се наруши“, „пева се“, „свршава се“, „чита се“. У међусобном смењивању и узајамном преплитању на-

ведених облика остварени су склад и равнотежа овог *Типика*, по коме је и Савина Карејска ћелија временом названа Типикарница.

Утицај *Карејског Типика* проширио се на читаво српско скитско монаштво које је кроз цео средњи век живело на сличан начин као и испосници у Савиној Карејској ћелији. Одабрани хиландарски монаси који су проводили подвижнички живот у Карејској ћелији имали су прилику да се духовно усавршавају на виши начин, што је и била Савина жеља подизањем ове испоснице. Најпознатији подвижник Типикарнице после Саве био је његов ученик јеромонах Доментијан. Књижевни рад овог писца показује непоновљиву однегованост такозваног високог стила са преобилним окретањем Библији. У томе је неоспорно дубоког трага оставио период у коме је Доментијан живео у Карејској ћелији. Нарочит утицај на Доментијана имало је његово свакодневно ишчитавање Псалтира. Ова старозаветна књига прописана је *Карејским Типиком* да се ишчитава за дан и ноћ. Она је и иначе предвиђена да се у приличној мери отпева у деловима кроз дневни богослужбени ток. Напомиње се у овом типичу да остатак треба окончати истог дана: „А што остане од Псалтира, то изговори било дању, било ноћу, само да се испева Псалтир за дан и за ноћ.“ Поред овакве формулације и у Савином *Указу за држање Псалтира* постоји проширење које још више наглашава однос према Псалтиру: „Ако си, брате, бодар и разумеш да ти Господ даје снагу и крепост да га славиш, и успеш да га изговориш пре доласка светлости, или пре окончања дана, онда опет зађи од почетка и окончај, јер се Псалтир не окончава никада.“ Овако непосустало пролажење кроз Псалтир допринело је толиком Доментијановом саживљавању са њим, да га је он наводио најчешће од свих других делова Библије у своја два житија, једном посвећеном Светом Симеону, а другом Светом Сави. *Карејски Типик* однеговао је поколења даровитих и образованих српских монаха од којих су неки изворно стварали и знатно испуњавали завет Светога Саве да дограђују и допуњавају све што је потребно за уређење Српске цркве. Међу њима највише се истицао некадашњи испосник Карејске ћелије и потоњи архиепископ Никодим (1317–1324), који је заслужан за даље снажење Српске цркве највише тиме што је са грчког превео Јерусалимски типик Светог Саве Освећеног, одужујући се тиме Светом Сави и повезујући га изнова са његовим патроном. Испуњен љубављу према Светом Сави, Никодим се залагао да се Хиландар очува у свом сјају и још више уздигне.

Савино настојање да уреди монашки живот у Хиландару одмах по обнови манастира довело је до појаве засебног типика. Настао као резултат делимичног превода типика цариградског манастира посвећеног Богородици Евергетиди (Добротворки) и Савиним додавањем

почетних глава, *Хиландарски тиииик* је заживео омогућавајући успон српског монаштва како на Светој Гори тако и у већини српских монашких средина током векова. Сава је овим типиком распространио и обогатио монаштво најпре у самом Хиландару, а потом, прилагођавајући његове одредбе за Студеницу, устројио ова два кључна монашка средишта, једно на Атосу, а друго у Рашкој, која ће својим значајем постати узор и образац осталим српским манастирима, па ће у каснијим вековима, заједно са *Карејским тииииком*, бити преведени на руски језик и послужити у старообредничким обитељима.

У Хиландару и Студеници отворене су и прве болнице, како је предвиђено у засебној глави најпре *Хиландарској* а затим и *Студеничкој тиииика*. Поред богатих народних искустава у лечењу, створени су зачеци научне медицине код Срба, чији даљи напредак и развој потврђују нешто каснији *Хиландарски медицински кодекс* и *Ходошки медицински зборник*. Мада *Хиландарски* и *Студенички тиииик* потичу од *Еверјеиидској тиииика*, Сава их је кројио по мери својих замисли и дао им ново рухо. Оно се огледа у увођењу богословских и историјских делова који су сложене оквире монашког живота смештали у дато братство и везивали их за ктитора приближавајући га непосредније сваком монаху. Савин лични тон упућивања савета и поука братству има снагу покретања оних који нису увек предани у подвигу и који би лакше посустајали. Сагледавајући људску немоћ, он је крепио и подизао клонуле, бодрећи их на начин какав се среће у *Хиландарском тиииик*у: „Ако ли је, браћо, неко лен као ја, разобличујући своју укорену немоћ и кукавну леност и тегобу сна, ипак, прени се, о љубљени, помисли на дарове које обећа Господ онима који га воле и који се труде њега ради.“

У уводном делу *Хиландарској тиииика* Сава је истовремено предочавао устројство манастирског живота тадашњим монасима као и онима који ће тек доћи кроз будућа времена: „Како треба да чините написах вам, да положите као неки вид мере, не само вама, него и онима који ће после вас боравити у овом животу.“ Све поруке којима је настојао да поспешу напредовање у врлини подредио је духовном узрастању првенствено уз љубав. Стога је и у оквиру захватања одабраних библијских мисли значају љубави дато почасно место. Она је уткана у разумевање Христове жртве, који „душу своју за нас положи“. Када је благосиљао хиландарско братство, Сава је уз благодат и мир Исуса Христа и заједницу са Светим Духом истицао да свагда у векове са свима њима буде „и љубав Бога и Оца“. Кроз парафразирање библијских речи апостола Павла упућене Филибљанима Сава је још убедљивије подржавао своје монахе на путу којим ће заједно хо-

дिति уздајући се пре свега у љубав: „један према другом јединство и љубав у миру чувајући проведите, једни друге распаљујући срдачном вољом, једни друге утврђујући, поучавајући молећи се, трпећи, разумевајући једни друге на подстицање љубави и добрих дела, и просто рећи, на све што је добро, што је спасоносно, што је врлина и што је похвала.“

Дотичући се могућности колебања код монаха и повлачења пред страхом од несавладавања препрека и изазова, Сава је библијском језгровитом изреком о љубави подупирао одлучност и пресецао свако посустајање: „страха нема у љубави, пошто савршена љубав страх изгони, а ко се боји не усавршава се у љубави.“ За упућивање монаха на љубав поред библијских примера навођене су и речи светих отаца. Тако су приликом савета игуману како да се опходи према свом братству узете речи светог Василија које позивају на љубав: „А и сам игуман, као отац о деци рођеној да се брине, надзире по могућству свачију потребу и ваљаном помоћи предузме исцељење и очување, и уистину немоћан уд, или телесно или душевно, са љубављу и очинском добронамерношћу разматраће“.

Истрајавајући на узаној монашкој стази, Сава се у *Хиландарском иџийику* ослањао не само на библијску постојаност учења о љубави, него и на светогорско подвижничко искуство које је непосредно стицао одмеравајући га са богоугодницима из минулих времена, чијим житијима се напајао. Као да из његових речи о стицању врлина проговара Јован Лествичник док поручује да су за победу која побеђује сав свет потребни „вера, нада, кротост, трпљење, пост, мољење топло са сузама, а најпре над свим овим анђеоска лепота, смерноумно послушање и љубав, ради које сиђе к нама Син Божији, а ка овоме прилажући и незлобивост.“

Када Сава говори метафорично о Симеоновом доласку на Свету Гору, истиче да је његов отац тамо дошао „топлом ранивши се љубављу“ „због врлине, то јест љубави.“ У Симеоновом достизању највише врлине Сава је видео и успон тек сазданог Хиландара. Без очеве свете молитве и Богородичине љубави овај храм се „од незнатног и малог узнесе [до] велелепне појаве“. Ако су за узор имали таквог ктитора, који се притом одрекао владарског престола, Хиландарцима је монашка стаза морала бити много јаснија и извеснија. Сава је заједничком напретку братства наизглед подредио бригу према личном подвигу. У исповедном тону то је саопштио сабраћи при крају *Хиландарској иџийици* говорећи о подизању Карејске ћелије: „Када са вама у манастиру провођах желевши сабрати вас или послужити вам, и из љубави према вама заборављах своја преумножена прегрешења која беху према Богу.“

Кроз достижност врлине љубави Сава је неговао и јачао односе међу хиландарским монасима поучавајући их да „треба да буду једно и исто, дишући законом љубави духовне“. Склонима сну слично је поручивао да се „љубави закону [...] поуче од еклесијарха“. Однос монаха према игуману, иконому и првом еклесијарху треба да се заснива најпре на љубави „неизмењено и непреступно.“ Исповедања пред игуманом подразумевају да му се наложе сви покрети душе како би „пазио [њихову] љубав“. Духовни отац увек је важан како би поучавао недовољно искусне монахе. Од таквих који су одмакли даље у подвигавању Сава је очекивао кључну помоћ, јер се подразумевало да су они достигли виши степен у стицању врлине. Стога је препоручивао учење од бољег како се не би клонуло, а њему је заповедао „да то чини из љубави“. Не би ли их одвратио од могућих лутања, Сава је монасима саветовао да не негују привид врлине, него да од њих „одступи сујетна љубав“. Све што је супротност љубави требало је отклањати и „у завист не устремљавати се, нити на љубав недоличну“. За постојане односе међу монасима Сава је очекивао да имају „љубав увек један према другоме“. Он их је непосредно позивао да се воле и да теже ка добром: „Волите један другога, добро хитајте у предстојећем подвигу, што је добро, што је љубав према добру, на то помишљајте.“ Као да их је опомињао подсећајући их на монашку заокупљеност подвигом, који се само кроз добро и љубав проводи: „Гледајте, браћо моја, које ви дело обављате, видите коме уподобљавате се, видите да глави сваког добра са љубављу прилазите!“

Љубављу је прожето све у Савиним типцима, као и у свим другим његовим делима. Наслов 25. главе *Хиландарској* и *Сѣуденичкој ѿшѣици* исказује јасно опредељење за суштину монашке природе: „О томе да не волимо да код вас буде велики број, него ако је и мало, нека је са љубављу“. Да свакодневна монашка молитва не би била сама себи сврха, оба типика уче да она само уз љубав има пуну снагу и смисао. У потпуном сагласју са *Лествицом* Јована Лествичника љубав је стављена изнад молитве: „[...] добра је молитва, и веома добра: са Богом да беседимо она нас оспособљава, са земље на небо нас узносећи. Али боља и још виша је љубав, јер она је део врлине, и од свега у телу савршеног најсавршеније, као неки део или уд, а љубав је глава и савршенство и са њом спрегнуту смерност показује, која чини узвишеним, и милостињу и човекољубље, а ради њих чак и Бог постаде човек, као што се и зове Бог, а нас ради човек Бог указује се, небеском Оцу сличан.“ Снажна протканост жељом да се проводи у добру и врлинама кроз све Савине типике говори о његовој безграничној љубави према монасима и бризи о узвишенијем и анђеоскијем животу у Хиландару, Карејској ћелији и Студеници.

Кроз заокупљеност врлином, а нарочито љубављу као њеним врхунцем, Сава је у својим делима непосредније везан за библијске и светоотачке књижевне обрасце. Његово невелико *Житије светиога Симеона* дотиче се низа библијских места којима свом излагању домеће меру древности, препознатљивог и узвишеног. Далеко су краћи библијски цитати и парафразе које улазе у Савину нарацију него они који су укључени у Немањино, то јест Симеоново обраћање. Читави старозаветни пасажии прилагођени су како би се њима испунио најпре већи део Немањиних очинских савета синовима Стефану и Вукану приликом одрицања од престола и потом његовог казивања сину Сави на самрти. Уз краће делове углавног из Новог завета, Сава је преузео више парафразираних стихова из треће главе Прича Соломонових. Тиме су Немањине поуке својим синовима библијски оснажене, а Соломонове речи премостиле су времена и оживеле сцену смештену на српски двор у Расу с краја XII века.

Соломонове речи поново су проговориле, али сада из прве, четврте, осме и девете главе Прича Соломонових, и њима је уз наглашену осећајност исказан Симеонов растанак са Савом у Хиландару. Та сцена испуњена је смиреношћу византијског естетизма какав се среће на ликовима светих које су насликали даровити живописци икона или фресака. Благии Савинии покрети утиснути су у Симеонов смирај пред скорашњи сусрет са вечношћу којој се радосно препуштао. Са Симеонових усана допиру получујне речи опроштаја: „А ти, чедо, не тугуј гледајући мој растанак, јер чаша ова свима је заједничка. Јер ако се овде растајемо, тамо ћемо се опет састати, где више нема растанка.“ Однос према пролазности и вечности достигао је у овој сцени врхунац, који ће у Савиној *Служби светиом Симеону* добити химнично разрешење. У *Житију* се земаљски простор због Симеоновог одласка у други свет скоро додирује са небеским. Међа ова два простора за кратко остаје отворена, а са обе стране разлива се Симеонова богоугодност. У *Служби* је небески простор јасно далек и свечан у својој светости којом је украшен Симеон. Кроз слављење светог изнова се дотичу земаљско и небеско.

Цело *Житије* одликују лирски тонови какви се у толикој мери не налазе у другим српским делима истог жанра. Блискост између Саве и Симеона струји ненаметљиво кроз Савину нарацију, а нарочито је исказана у Симеоновом монологу опраштања у Хиландару. У светлу тих односа Сава, попут библијског исказивања Јаковљеве веће наклоности и љубави према сину Јосифу него према његовој осталој браћи, открива у трећем лицу јединине да је био очев миљеник: „А један, најмлађи, не могу га назвати сином, већ робом, кога љубљаше више од свих, а и

овај неодступно њему работаше.“ Преко библијског симбола јагњета Сава са нежношћу говори о себи када отац треба да га пронађе. Он је најпре „јагње одбегло“, које Симеон узима на раме, а на крају исте реченице синтагмом „љубљено и заблудело јагње“ као да се испуњава очево срце слично Аврааму који приноси сина Исака Богу на жртву. Сава уз Симеоново име најчешће ставља епитет „блажени“, али ту су још и „преподобни“, „богољубни“ и „добри“. У очевом обраћању Сави преовлађују вокативи појединачних речи и њихових спојева: „чедо“, „чедо моје“, „чедо моје слатко и утехо старости моје“, „чедо моје љубљено, светлости очију мојих, и утехо и чувару старости моје“, „сине мој“. Приликом одрицања од престола, Немања се обратио сину Стефану на сличан начин: „чедо моје љубљено“. Модел оваквог обраћања јавља се у Савином *Писму сѣуденичком и људану Сѣиридону*. У њему га Сава, свакако као старији од Спиридона, ословљава речима „чедо моје“, „чедо моје слатко“, али и „човече једнодушни, владику мој, познаниче мој“.

Савино *Житије* и *Служба свѣтом Симеону* настајали су поступно. Док се за *Службу* не може поуздано пратити на који начин се кретало њено настајање, о *Житију* постоје јасније потврде како га је Сава стварао. Већ у *Оснивачкој хиландарској повељи* уобличено је првобитно језгро у коме су окупљени основни чиниоци будућег житија. Ове зачетке сагледавања Симеоновог живота Сава ће укључити ускоро у *Хиландарски типик* и проговорити далеко шире о Светом Симеону. Већ тада могло се говорити о житију у малом, али обимнијем од оних каква се јављају у прологу. Кроз непуну деценију сва ова ранија бављења Симеоновим животом Сава ће развити још више у *Житију свѣтој Симеона*. Исти делови из *Оснивачке хиландарске повеље* имаће свог даљег одјека и биће подстицајни и за Стефана Првовенчаног приликом издавања своје повеље манастиру Хиландару и код састављања *Житија свѣтој Симеона*, као и за Доментијана приликом писања истоименог дела. Поступак Савиног преузимања и преуређивања сижејних целина које се тичу живота светог Симеона показује не само постојану пишчеву тематску везаност за оца, која је достигла песничку пуноћу у *Служби свѣтом Симеону*, него истовремено и његов развојни пут на коме је у сваком следећем кораку постајао зрелији писац.

Иако су били животно раздвојени у дужем периоду, Стефан Првовенчани и Сава остали су не само у блиским братским односима, него су били живо заинтересовани за међусобно стваралаштво. Један другог упознавали су са свим што би написали. Највероватније су своје блиске везе одржавали честим писмима. Може се јасно видети колико су браћа један другог стваралачки подржавали када би написали које

дело. Пишући своје саставе преузимали би један од другог поједине целине и уграђивали их уз дометање понечег од свога. Читави делови из Савине, то јест Симеонове, хиландарске *Оснивачке ѿвевље* пренети су у Стефанову *Хиландарску ѿвевљу*. Још снажнија потврда за такво међусобно укрштање и преобликовање преузетих делова налази се у Савином *Житију свейога Симеона* и Стефановој *Хиландарској ѿвевљи* кроз алегоријску представу Свете Горе. Богата симболика овог одељка била је блиска и Савиној и Стефановој поетици тако да су обојица оживели своја дела украшавајући их рајском сликом Свете Горе.

За литургијско прослављање светог Симеона Сава је саставио прво српско песничко дело црквене поезије – *Службу свейом Симеону*. У њој је Симеон као преподобни светитељ обасјан светлосном симболиком, коју је Сава обилато користио преузимајући је из богате византијске црквене поезије. Поједине делове градио је према *Служби свейом Симеону Силѿнику*. Најчешћи мотив којим се свети Симеон везује за земаљски живот јесте његов одлазак на Свету Гору. Та чињеница у облику песничке слике понавља се у више тропара повезујући земаљско са небеским. Ова Савина *Служба* постала је мерило и понекад узор будућим српским црквеним песницима.

Свеколико занимање за Светог Саву, а пре свега уметника, као да није престајало кроз сва досадашња времена. Његов лик присутан је у неким од кључних дела српске књижевности, сликарства и музике и оживљаван из века у век при чему су му даровити ствараоци додавали онолико колико су били кадри у настојању да и сами досегну непролазне висине. Савин књижевни лик остварили су са посебном уметничком пуноћом најпре светогорски духовници Доментијан и Теодосије, а повремено су се њему враћали у својим остварењима и други писци свих потоњих векова, непрестано се надмећући и надовезујући у непресушним стваралачким врлинама.